

DĖL „CONTIONES LITVANICAE“ KALBOS

J. PALIONIS

§ 1. Vilniaus V. Kapsuko universiteto bibliotekos rankraščių skyriuj (I fondas, D 23) saugomas vieno asmens ranka juodu (vietomis išblukusiu) rašalu rašytas 28 lietuviškų katalikiškų pamokslų rinkinys, kurį V. Biržiška savo „Lietuvių bibliografijoje“ yra pavadinęs „Contiones litvanicae“¹, o vėliau priskyres Gabrielii Šimkevičiui². Čia tas rankraštis pateko iš buv. Kauno universiteto bibliotekos, kuri jį buvo gavusi iš žinomo bibliografo ir visuomenės veikėjo Stanislovo Didžiulio³.

§ 2. Nors kalbamasis pamokslų rinkinys neturi titulinio lapo ir pavadinimo, tačiau pavadintas jis „Contiones litvanicae“ ne atsitiktinai: rinkinyje beveik kiekvieno pamokslu lotyniška antraštė prasideda žodžiais „Contio Litvanica...“. Rinkinio gale, po pamokslų, yra pridėtos dar ta pačia ranka surašytos 9 lietuviškos kalėdų giesmės, V. Biržiškos nuomone, verstos iš lotynų ir lenkų kalbų⁴, o pačiame gale – visų pamokslų indeksas. Iš viso rinkinyje yra 329,5 puslapio (20 × 15,5 cm formato) teksto: 318 puslapių pamokslų, 7,5 puslapio giesmių ir 4 puslapiai indekso.

§ 3. Rinkinio trečiojo pamokslu („Concio de Fuga Peccati“) pradžioje buvęs įrašytas, bet paskui išbraukytas, įrašas, kurio didžiąją dalį V. Biržiška pirmiausia iššifravo šitaip: „Dominice Saulli Juli 7 d. Anno 1720“.⁵ Remdamasis šitaip iššifruotu įrašu, be to, spręsdamas iš kai kurių pamokslų pavadinimuose randamų „šventųjų“ vardų apie galimas pamokslų sakymo datas, jis iš pradžios visą pamokslų rinkinį priskyre 1715–1719 metų laikotarpiui⁶. Tačiau vėliau V. Biržiška tą įra-

¹ Žr. V. Biržiška, Lietuvių bibliografija, d. IV, t. I (I dalies tretieji papildymai), K., 1935, p. CCXVI; čia pateikiami ir svarbesnieji bibliografiniai duomenys. „Lietuvos TSR bibliografijos“ I tome (1969) šis rinkinys pagal jo gale pridėto indekso pirmuosius žodžius pavadintas „Concionum litvanicarum...“ (p. 537).

² Žr. V. Biržiška, Aleksandrynas, I, p. 378.

³ Plačiau apie jį žr. „Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija“, I, V., 1966, p. 402–403.

⁴ V. Biržiška, Nežinomi senieji lietuviški tekstai, „Tauta ir žodis“, VII, K., 1931, p. 258; čia ir išspausdintos visos tos giesmės.

⁵ V. Biržiška, Lietuvių bibliografija, d. IV, t. I. (I d. tretieji papildymai), p. CCXVI.

⁶ Žr. ten pat.

šą iššifravo kiek kitaip, būtent: „Saulis, Julius 7 d. Anno 1720“⁷. Įsitikinęs, jog Saulis čia reiškias ne „Šiaulius“, o „Sauliaus šventę, švenčiamą liepos 7 d.“, ir patyrinėjęs, kuriais metais to „šventojo“ diena (prieš 1720 m.) buvusi sekmadienį, jis padarė išvadą, kad visi tie pamokslai buvę sakyti 1683–1707 metų laikotarpiu ir kad jų autorius veikiausiai buvęs G. Šimkevičius, kuris tuo metu pamokslininkavęs Vilniuje, Jono bažnyčioje⁸.

§ 4. Nesileisdami tuo tarpu į detalią šios išvados argumentų analizę ir manydami, kad vėliau iššifruotasis minėto įrašo variantas yra autentiškesnis (tik, rodos, įrašyta ne *Julius*, bet *Julii*), atkreipsime dėmesį čia tiksliai į vieną kitą abejotiną V. Biržiškos tvirtinimą ir pažiūrėsime, kaip tą išvadą remia „Contiones litvanicae“ kalbos faktai. Be to, kadangi šis pamokslų rinkinys kalbos atžvilgiu nebuvo plačiau nagrinėtas⁹, iškelsime aikštėn čia ir būdingesnius jo kalbos bruožus, nepreten-duodami į išsamią jos lingvistinę analizę.

§ 5. Visų pirma abejonių kelia kategoriškas V. Biržiškos tvirtinimas, kad *Saulis* įrašė reiškias ne „Šiaulius“, bet „Sauliaus šventę“. Mums rodosi, kad *Saulis* gali būti daugiskaitos lokatyvo forma ir reikšti „Šiauliuose“ (plg. kai kuriuose XVII a. rankraščiuose, pvz., „Lavrae Academiae...“, randamą formą *Crofis* „Kražiuose“). Juo labiau, kad penkioliktame rinkinio pamoksle („Concio Litvanica Pro Dominica 9na Poft Pentekofsten“) net du sykius minimas Šiaulių vardas: „Ir afz J miefteli fzaulu/ :Jay man wyboczyfite miefcionis/ galu fiendien *veniam petens* kalbetie: *fi cognoviffes et tu, et quidem in hoc die tua, qvae tibi ad pacem erat, nunquam adverfus Christum ejus confurrexiffes*. Miefteli fzaulu ne wdzięcznas, kada butumey pažinys metus atlankima tawa ir ne wienus, kuriey tau buwa duoti ant aptureima pakaiiaus...“ (p. 165). Be to, antrame pamoksle (Concio Litvanica Pro Dñica 2 da poft Epiph:) taip pat tris syk minima „Žemaičių šalis“: „Idant ziamayciu, fzalis daug tokiu netiktay fodzium bet miestu ir miestialu turetū, kauptamię fzczeplliwa buwa Prawincia Galileos, ...“ (p. 11); „Dide ir plati ira fzalis ziamayciu daug fawimp tury fodzium ir miestialu, niemaža Juofe buwoia ant metu fwoodbu...“ (t. p.); „Tegul wiffi toki pikti dayktay fu ugnies dumais iz Zemayciu fzalies ifieyna, ...“ (t. p.).

Iš šių ištraukų matyti, kad jeigu jau ne visi, tai bent kai kurie rinkinio pamokslai buvę sakyti ne Vilniuje, kaip buvo linkę manyti V. Biržiška¹⁰, bet Šiauliuose. Kadangi Šiauliai ilgą laiką administraciniu atžvilgiu priklausė Žemaičių seniūni-

⁷ V. Biržiška, Aleksandrynas, I. p. 378.

⁸ Žr. ten pat.

⁹ Bene pirmą kartą kai kuriais šio rinkinio kalbos faktais yra operavęs P. Arumaa savo studijoje „Untersuchungen zur Geschichte der litauischen Personalpronomina“, Tartu, 1933 (žr. p. 46, 71, 92, 100, 172, 182 ir 183).

¹⁰ Žr. V. Biržiška, Aleksandrynas, I. p. 378.

jai¹¹, tad yra suprantamas ir tas pamokslų autorias „Žemaičių šalies“ minėjimas, juoba, kad XVIII a. pradžioje tiek pačiuose Šiauliuose, tiek jų apylinkėse, tur būt, daug kas dar kalbėjo žemaitiškai.

§ 6. Kitas dalykas, taip pat keliantis abejonių, tai V. Biržiškos tvirtinimas, kad minėto įrašo data „yra rašyta kita ranka, ne paties pamokslų autoriaus“¹². Pamokslų rašysenos (atskirų rašmenų stiliaus ir kt.) palyginimas su įrašo rašysena, rodos, nemažiau pagrindo teikia ir priešingai nuomonei – būtent, kad pamokslai galėjo būti rašyti ta pačia ranka, kaip ir įrašas¹³, tik tai šis buvęs įdėtas vėliau, kai pamokslai jau buvo numeruojami ir sudarinėjamas indeksas, nes tas įrašas, pamokslų eilės numeracija ir indeksas surašyti tuo pačiu apiblukusiu rusvu rašalu.

§ 7. Čia iškelti abejotini V. Biržiškos tvirtinimai neleidžia mums besąlygiškai priskirti „Contiones litvanicae“ Gabrieliui Šimkevičiui (1644–1709), ypač kad neturime duomenų, rodančių jį sakius pamokslus Šiauliuose. Iš G. Šimkevičiaus biografijos¹⁴ žinoma, kad jis gimęs Žemaičiuose, mokėsis Vilniuje, apie 10 metų mokytojaves Kražiuose, pamokslininkaves Lomžoje, Pinske, Karaliaučiuje, Kaune ir Vilniuje (čia ir miręs). Jeigu tas pamokslų rinkinys būtų buvęs parašytas G. Šimkevičiaus, tada tikėtumės daugiau rasti jame žemaitiškų (ypač Šiauliuose sakytuose pamoksluose), nes sunku įsivaizduoti, kad Žemaičiuose gimusio ir apie 30 metų gyvenusio žmogaus kalboje nebūtų išlaikyta žemaitiška sistema (ypač ano meto sąlygomis). Tuo tarpu pamokslų rinkinio kalboje, kaip tai iš dalies yra pastebėjęs jau P. Arumaa¹⁵ ir kaip tai matysime iš toliau šiame straipsnyje pateiktų faktų (žr. §§ 8–12), apstu rytų ir pietų aukštaičių tarmės lyčių, pramaišui vartojamų su kitų tarmių lytimis.

§ 8. Kad pamokslų rinkinio kalboje ryškus rytietiškas ir pietietiškas (dzūkiškas) sluoksnius, tai rodo visų pirma tokios fonetikos lytys.

a) a. sg. *efunti* 73¹⁶; 104, d. pl. *efuntiemus* 125, praet. 3 *kinte* 257, inf. *kintietie* 63; 183, a. sg. f. *kimpine* 258, praet. 3 *paškindo* 149, g. sg. *paškundos* 239, g. sg. *raščuncio* 25, n. pl. *šzwinti* 32, praes. 3 *zynklinafi* 56, a. pl. *zynklus* 57... Tačiau šitokių lyčių, kuriose galima įžvelgti rytietišką („puntininkišką“) tautosilabinių dvibalsių realizaciją, yra nedaug. Pavyzdžiui, pirmajame 10 psl. apimties rinkinio pamoksle (Concio Litvanica Pro Dominica 1 ma Pošt Epiph) tepastebėta tik viena tokios rūšies lytis *kintedamas* 3, o visos kitos (jų apie 50) – jau „vakarietiškos“: praep.

¹¹ Plg. V. Lastas, Šiaulių miesto istorinė-geografinė apžvalga, „Istorija“, IV, Vilnius, 1963, p. 8–10.

¹² Žr. V. Biržiška, ten pat.

¹³ Tai patvirtino ir LTSR Teismo ekspertizės Mokslinio tyrimo instituto atlikta rašysenos analizė (1970.V.28, pažyma Nr. 376).

¹⁴ Žr. V. Biržiška. Aleksandrynas, I, p. 377; Lietuvos TSR bibliografija, I, p. 537.

¹⁵ Žr. P. Arumaa, Untersuchungen..., p. 46, 92 ir ypač p. 182.

¹⁶ Prie pavyzdžio esantis skaitmuo visur žymi rankraščio puslapį.

ant 1; 3... (visame rinkinyje nepastebėta unt), adv. *anksti* 2, m. sg. *brangus* 40, conj. *idant* 7, il. sg. *kampan* 1, praes. 3 *kiancia* 3, *zianklinasi* 9 ir kt.

b) adv. *drufiay* 28; 51; 288; 291, inf. *ifzkiftie* 43, *kiftie* 97, 244, cond. 1 sg. *muftitau* 118, g. sg. *funaria* 78, praes. 3 *fzula* „šąla“ 300... (bet ir: adv. *drafiay* 47, g. sg. *kafnia* 268. inf. *kiąftie* 76; 220; 274, *nenufigaft* 297...); a. sg. *amžynu* 23, *aukfu* 100, *balfu* 289, *garbi* 58, *giarkly* 259, *kletialy* 24, *łapi* 145, n. sg. *nufiuntis* 16, al. sg. *tawisp* 28, a. sg. *wiru piktu* 52... (ii a. sg. *antrą kartą* 182, n. sg. *atbiegies* 280, a. sg. *bedą* 273, *drufibe* 321, g. sg. *tawies* 37, a. sg. *uxufa* 81...). Ir pažymėtina, kad šitokios lytys su rytietiška bei pietietiška realizuotais senoviniais nosiniais *q*, *ę* (žodžių šaknyje ir ypač galūnėje) jau gana dažnos pamokslų rinkinyje. Pavyzdžiui, minėtame pirmajame pamoksle lyčių su *-u*, *-i* (*-y*) vietoj senovinių nosinių *-q*, *-ę* pastebėta 22 (iš bendro ≈ 60 tokių lyčių skaičiaus, neskaitant pasikartojančių), t. y. $\approx 36,6\%$.

c) i. sg. *duonu* 69, adv. *kadu* 7; 27; 82... (ii *kada* 1; 46; 69...), i. sg. *karfztu fir-dzu* 118, *kraywu akiu* 133, *łazdu* 174, *funkiu ligu* 21; 303, adv. *tađu* 69; 125; 189; 196; 253..., i. sg. *ugniu* 51, 163, *wienu aufiu* 119... l. sg. *kuriami* 43, i. sg. *fu didi baymi* 63; 100, *fu miayly* 7, l. sg. *tokiami daikti* 43, *wiffami* 9... Tokių lyčių su rytietiškais bei pietietiškais senovinių junginių **-dn*, **-en* refleksais (tam tikrų vardžodžių ir įvardžių vnsk. įnagininke ir vietininke, o taip pat kai kuriuose prieveiksmuose) pamokslų rinkinyje yra nemaža, nors jos vis dėlto ne visuotinai vartojamos. Pavyzdžiui, pirmajame pamoksle visos (3) *o-* ir *ė-*kamienių daiktavardžių vnsk. įnagininko lytys teturi *-u*, *-i* (*fu lokamftwu* 9, *fu rikfzti* 1, *fu faru* 5), bet *a-*kamienių daiktavardžių ir įvardžių vnsk. vietininke jau *-ie* (šalia dažnesnės būdvardžių ir įvardžių fleksijos *-i*): *anami* 10, *kuriami* 8, *ney fiami ney anami fwietie* 10, *stonie* 10, *fwęciaufiami sakramentie* 10, *tami wiffami* 9, *wiffokimi* 10. Daugiskaitos vietininko lyčių su *-i* pamokslų rinkinyje visai nepastebėta: dmsk. vietininkas čia turi arba *-fe*, arba (rečiau) *-fa* fleksiją: *kuriofe ir kokiofe namuofe* 1, *mariofe rauduonefe* 173, *didziofe wiresnibefa* 9, *žmonefa* 245 ir t. t.

d) praep. *bia* 22; 53, praes. *diada* 179, a. pl. *didialas* 25, adv. comp. *giariafne* 1, praes. 3 *giwiana* 9, n. sg. *karwialis* 65, g. sg. *kialo* 55, i. sg. *miadumi* 142, g. pl. *miatu* 60, d. sg. *niaprieteluy* 96, a. sg. *piakta* 25, i. pl. *riaplemis* 190, d. pl. *fianuofe* 33, praes. 3 *fzniaka* 164, adv. *tian* 51, praet. 3 *wiade* 23, i. sg. *ziarkołu* 287, a. pl. *žmonias* 174... Šitokiose lytyse, kurios vyrauja pamokslų rinkinyje, digrafas *ia*, be abejonės, žymi didžiąjai daliai aukštaičių (rytų, pietų, vidurio bei šiaurės vakarų) būdingą atvirą balsį *æ*. Kur-ne-kur negalūninėje pozicijoje pasitaikantys atvejai su grafama *e*, pvz.: cond. 3 *dektu* 106, g. pl. *masteliu* 104, g. sg. *feniates* 105..., veikiausiai yra rašybos nenuoseklumo padarinys.

e) fut. 3 *atlays* 185, g. sg. *aukteima* 12, v. sg. *brołali* 239, g. sg. *gialazies* 133, n. pl. *kiaules* 9, i. pl. *naftztemis* 129, adv. *pakolay* 180, praes. 3 *łtapia* 183, a. pl. *fuknias* 241, g. pl. *wiftikłalu* 325, a. sg. *žuola* 35..., kuriose reguliariai prieš priešakinės

eilės balsius *e, é, ė* rašomas lenkiškasis rašmuo *ł* žymi kietąjį *l*, būdingą visiems rytų, pietų bei vidurio aukštaičiams. Kaip matyti iš pavyzdžių rašybos, po kietojo *ł* balsis *e* (tiek atviram, tiek uždaram skiemeny) buvęs tariamas kaip *a*, o balsis *é* – tur būt, kaip *ε*.

f) praet. 3 *drabeio* 292, fut. 3 *drabes* 266; 280, adv. *graytay* 61; 175, n. sg. *graytas* 292, i. sg. *kraywu* 133, part. cont. *ragiedamas* 201, praet. 1 *ragieiau* 51, imper. 2 sg. *ragiek* 41, inf. *ragietie* 89, praes. 2 pl. *ragite* 13, praes. 3 *raykia* 40 (bet ir *reyks* 281), i. pl. *raplemis* 155 (|| *riaplemis* 190), praes. 3 *fkranda* 305, n. sg. *traio-pas* 304, part. cont. *turadami* 209... Šitokios lytys, kurių rašyba suponuoja kietą priebalsio *r* tarimą prieš *e, é* (taip pat *ei, en*), pamokslų rinkinyje gana reguliariai vartojamos ir jo kalbą susieja su pačiomis ryčiausiomis pietų ir rytų aukštaičių šnektomis (į rytus nuo linijos: Dusetos – Utena – Molėtai – Vilnius – Valkininkai)¹⁷. Bet lyčių su priebalsiais *s, z, ž* minėtoje pozicijoje rašyba nerodo, kad tie priebalsiai pamokslų autoriaus būtų buvę reguliariai kietinami, plg. g. sg. f. *seniales* 105, a. pl. *septinis* 13, inf. *fiargietis* 13; 22; 24; 26; 27, n. sg. *ziame* 163, inf. *zianitis* 12, praes. 3 *ziuro* 8; 27 (nors ir: *nežuretu* 26, *žuredamas* 27) ir kt.

g) adv. *ciefiogiay* 24, d. pl. *efanciemus* 102, d. pl. *ganunciemus* 322, praet. 3 *ifztufzczyno* „ištuštino“ 132, inf. *pakutawocie* 23, *ziurec* 28, *zwycięzycie* „nugalėti“ 98... Šitokiose lytys, be abejonės, slypi dzūkiškos afrikatos, kurios taip pat akivaizdžiai rodo pamokslų autorių turėjus santykių ypač su vadinamąja pietų aukštaičių (dzūkų) tarne. Tačiau tokių lyčių pamokslų rinkinyje vis dėlto tikėtai sporadiškai tepasitaiko. Pavyzdžiui, pirmuosiuose dviejuose pamoksluose (p. 1–20) afrikatų *c, dz* prieš *i, ie* visai nepastebėta, ir tik trečiajame (kur įdėtas § 3 minėtas įrašas) aptiktos 4 lytys su dzūkiškais afrikatomis (iš ≈ 80 galimų atvejų): inf. *apibroficie* „įžeisti“ 28, adv. *ciefiogiay* 24 (|| *tiefiogiay*), inf. *pakutawocie* 23 ir *ziurec* 28. Galimas daiktas, kad dzūkiškos afrikatos slypi taip pat tokiose labai dažnose lytys, kaip adv. *cia* „čia“ 29, *cionay* 31, a. pl. *efuncias* 26, cond. 1 *kifcia* 76, i. sg. *marciu* 155, n. sg. *medzias* 32, a. sg. *pacia* 14, praes. 3 *fzyldzia* 154, g. sg. *žodzio* ir pan., nes skoliniuose afrikata *č* daug kur žymima dviženkliais *cz* (nepastebėta taip pat nė vieno atvejo, kur būtų vartojamas digrafas *dž*, nors *ž* gana dažnai pamoksluose žymimas rašmeniu *ż*). Kur-ne-kur pasitaikančios lytys g. sg. *kozialnicios* 68, t. p. *fpawiednicios* 68 gali būti ir rašybinės analogijos arba neapsižiūrėjimo vaisius.

§ 9. Iš čia suminėtu fonetikos lyčių, remiantis dabartinės lietuvių dialektologijos duomenimis, būtų galima spręsti, kad pamokslų autorius buvo kilęs iš šiaurės rytuose nuo Vilniaus esančių apylinkių, ypač iš tų vietų, kur buvo kalbama pereiginėmis tarp tikrųjų dzūkų ir vad. „rytinių dzūkų“ šnektomis (kur nors apie Pabrądę, Dotinėnus, Kaltanėnus). Šitokiai hipotezei neprieštarautų ir nevienoda fo-

¹⁷ Žr. Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, V., 1966, p. 519 (74 žemėl.).

nemos o rašyba nekirčiuotoje absoliutinėje žodžio galūnėje (pamoksluose be kokio didesnio nuoseklumo rašoma ir: praet. 3 *ataja* 325, g. sg. *daykta* 251, praet. 3 *gryža* 35, *negaleja* 80, g. sg. *sawa* 109, t. p. *tawa* 2, *wira* 17..., ir: praet. 3 *ataio* 23, *buwo* 290, *noreio* 109, g. sg. *sawo* 25, *wiejo* 8...), rodanti, kad autoriaus tarmėje čia galėjo būti tariama *ā* (*a* su o atspalviu), kaip ir nemažame dabartinių rytų aukštaičių tarmių plote¹⁸.

Tokią hipotezę galėtų remti taip pat dar tam tikros morfologinės lytys. Pavyzdžiui, pamoksluose užfiksuota daiktavardžio *paukštis* vnsk. kilmininko *i*-kamenė forma (*paukštis* 234) žinoma iš Kaltanėnų¹⁹, daiktavardžio *senatvė* forma su priesaga *-tuvė* (d. sg. *fianatuwey* 153, 154) – iš Dusetų, Tverėčiaus apylinkių²⁰, jungtuko forma *adunt* 21; 27 – iš 1605 m. katekizmo, K. Sirvydo raštų, veiksmožodžių esam. laiko 3 a. formos su *-dā*: *ne užymda* „neužima“ 32, *abfeydo* „apseina“ 57 – iš pačių rytinių šnektų²¹.

Neprieštarautų tokiai hipotezei ir dažnas supino vartojimas, pvz.: *Nuweyna bernas darzynena kultu, wafaru fulaukis i tauku artu, piwona szienautu* 29; ... *tafay i ugni amžyna dektu* 106; *Sugrifzkim Kuba broław galwiju dabotu...*, nors su pinas tuo metu, kaip ir XVI – XVII a.²², galėjo būti dar plačiau žinomas ir kitose tarmėse.

§ 10. Tačiau, antra vertus, pamokslų autorius su nemažesniu tikimybės laipsniu galėtų būti kildinamas ir iš pietryčiuose nuo Vilniaus esančių apylinkių, ypač jeigu manytume esant labai nepakitusias kai kurių morfologijos reiškinių paplitimo ribas per tuos du šimtus su viršum metų, praėjusių nuo pamokslų parašymo. Su pietrytinėmis Vilniaus krašto šnektomis pamokslų rinkinio kalbą sieja:

a) Tariamąsios nuosakos lytys su vnsk. 1 ir 2 asmens formantais *-tau*, *-tai*: *butau* 181, *mušttau* 118, *pašakitau* 139, *prašzytau* 187, *štužytau* 28, *žynotau* 139, 187... (šalia *butumeu* 181, *raftumiau* 223, *turetumiaus* 235, *žynotumiau* 285... ir *diwiczia* 233, *regecia* 44...); *izgiditay* 21, *pryfiziuretay* 78, *tarnautay* 102... Z. Zinkevičiaus tvirtinimu, jos būdingos daugeliui pietų aukštaičių ir kai kurių jų kaimynų šnektų ligi linijos Liubavas – Punia – Rūdiškės – Ašmena²³, bet galima manyti, kad seniau jos buvo paplitusios ir toliau į rytus.

b) *i*-kamenio daiktavardžių vnsk. naudininko lytys su galūne *-i*: *piuti* 263 (šalia *piutey* 263), *po smerti* 104, 139, *prie ugni* 155, *wiešzpati* 109..., kurios dabar varto-

¹⁸ Žr. Z. Zinkevičius, min. veik., p. 477 (32 žemėl.).

¹⁹ Žr. ten pat, 267.

²⁰ Žr. Pr. Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba, V., 1941, p. 60.

²¹ Žr. P. Arumaa, Untersuchungen..., p. 182 (išnaša).

²² Plg. J. Palionis, Lietuvių literatūrinė kalba XVI – XVII a., V., 1967, p. 199 – 200.

²³ Žr. Z. Zinkevičius, min. veik., p. 363.

jamos pietų aukštaičiuose (džukuose) ir jiems artimose šnektose²⁴. Seniau jų paplitimo ribos veikiausiai irgi buvo labiau nusidriekusios į rytus.

c) Įvardžių *jis, kuris, tas* vyriškosios giminės dgsk. vardininko formos su *j: iey* 3; 69, *kuriey* 7; 12; 41; 68; 122..., *tiey* 25; 99..., būdingesnės pietų bei pietryčių aukštaičių šnektoms²⁵.

d) Įvardžio *katras* vnsk. galininko forma su *-i: per katry* 30, *katry* 133; 249; 253. Ši forma težinoma iš pietų aukštaičių (džukų) šnektų: užfiksuota iš Punsko, Leipalingio, Marcinkonių, Varėnos apylinkių²⁶.

e) Beafrikatės lytys: part. ind. *prazūdius* 86, praet. 1 sg. *skaitiau* 34, *suediau* 145, gen. pl. *paukfstiu* 23; 173, *rupeftia* 314, *tarnaytiu* 129; 255, *žwayzdiu...*, nors kai kurios iš jų (būtojo laiko 1 asmens ir būtojo laiko veikiamųjų moteriškos giminės dalyvių) pasitaiko ir rytinėse šnektose – apie Dotinėnus, Adutiškį²⁷.

f) Būsimojo laiko 3 a. formos su *-sie: raikfie* 220, *werkfie* 266 (šalia vyraujančių su *-s*), žinomos iš Musteikos, Kalesninkų, Rodūnės, Valkininkų apylinkių²⁸.

g) Liepiamosios nuosakos vnsk. 2 a. formos su formantu *-kie: atminkie* 68; 78; 102, *darikie* 42, *dirpkie* 34, *eykie* 42, *mokikie* 235... (bet ir *ažulaykik* 6, *pafakik* 1...), kurios taip pat būdingos pietų aukštaičiams²⁹.

Taigi tokių morfologijos lyčių, kurios pamokslų kalbą sieja su pietrytinėmis Vilniaus krašto šnektomis, randama daugiau, negu tų, kurios ją sieja su šiaurės rytų šnektomis. Todėl ta antroji, pietrytietiškoji „Contiones litvanica“ autoriaus kilmės hipotezė, rodos, yra patikimesnė. Tačiau tiksliau lokalizuoti pamokslų kalbą vis dėlto sunku, nes pamoksluose vienos kurios nors tarmės ar šnektos sistema griežčiau neišlaikyta.

§ 11. Pažymėtina taip pat, kad pamokslų rinkinyje yra ir tokių lyčių, kurias būtų galima įtarti esant žemaitiškas, būtent:

a) Beafrikatės lytys: g. sg. *kalbantio* 54, a. pl. f. *kiantantias* 26, praes. 3 *kiantia* 286, n. pl. *patios* 25, g. sg. *szaltio* 292, *wedantia* 61, *žaltio* 54.

b) Lytys su digrafais *uo, ie*, žyminčiais veikiausiai diftongizuotas *o* ir *ė* fonemas: adv. *duowanai* 36, g. sg. *duowanos* 73, inf. *gieduotie* 152, l. pl. *iaunuose dienuose* 211, imper. 2 sg. *iuokit* „jokite“ 325, g. pl. *luopiniu* 325, a. sg. *tuowa* 255, adv. *namuo* 3, n. sg. *fuopulis* 164...; g. sg. *gieduos* 121, praet. 3 *pafiugiejo* 2, inf. *ragietie* 89, g. sg. *wiejo* 8... Tačiau dažnesnės vis dėlto tokios lytys, kaip n. pl. *broloy* 58, adv. *dowanay* 37, g. sg. *sopulio* 78, inf. *wokt* 223, l. pl. *žodžiofe* 142..., praet. 3 *no-*

²⁴ Plg. J. Казлаускас, Сокращение употребления имен существительных с основой на *i-* в литовском языке, ВСЯ, 5, Москва, 1961, p. 95; Z. Zinkevičius, ten pat, p. 230.

²⁵ Plg. Z. Zinkevičius, ten pat, p. 310.

²⁶ Žr. ten pat., p. 319.

²⁷ Ten pat., p. 144.

²⁸ Ten pat., p. 368.

²⁹ Plg. ten pat.

reio 109, part. cont. *fededamas*, cond. 3 *fueftu* 97, g. sg. *upes* 134..., kur tos fonemos išreikštos jau vienaženklėmis grafemomis *o, e*.

Daugiau pagrindo laikyti žemaitiškomis anksčiau minėtas beafrikates lytis (a), nors jų fleksija dažniausiai taip pat nežemaitiška. Tad galima manyti, kad jos atsiradusios dėl pamokslų autoriaus stengimosi prisitaikyti prie Šiauliuose bei Šiaulių apylinkėse tuo metu, tur būt, dar plačiau vartotos žemaičių tarmės. Tuo tarpu lytys su digrafais *uo, ie* gali būti traktuojamos ne tik kaip žemaitiškos, bet ir kaip aukštaitiškos (vilnietiškos) diftongizacijos atspindys.

§ 12. Kad suminėtosis (a, b) lytys veikiausiai tėra tiktai tariamos žemaitybės, ne pamokslų autoriaus gimtosios tarmės faktas, rodo dar ir tokios pamokslų vokalizmo ypatybės:

1) Daugeliu atvejų išlaikyti aukštaitiški dvibalsiai *uo, ie*: n. sg. *akmuo* 71, praes. 3 *duoda* 135, i. sg. *duonu* 69, n. sg. *iuoda* 167, *obuolis* 3, *Ruduo* 242, *wanduo*...; a. sg. *diena* 30; 77, n. sg. *lieziuwis* 86, a. sg. *piena* 177, praep. *priefz* 64, n. sg. *priežodis* 93, a. pl. *fwiesftus* 151, n. sg. *tiefa* 1, d. pl. *wifsiemus* 93... Rečiau pasitaikantys atvejai, kur vietoj digrafo *uo* yra *o* grafema (pvz.: n. sg. *akmo* 70, g. sg. *donos* 151, praes. 3 *iokiafi* 2, d. sg. *ofzwiuy* 17...), gali būti arba rašybos nenuoseklumo rezultatas³⁰, arba rodyti, kad dėl lenkų kalbos įtakos (ryškios ypač leksikos srityje) dvibalsis *uo* buvęs tariamas kiek monoftongizuotas.

2) Nuosekliai išlaikyti balsis +i dvibalsiai: d. sg. *darbuy* 29, adv. *giaray* 2, *itgay* 28, i. pl. *manays* 221, fut. 3 *reyks* 28, a. sg. *waykayti* 323 323...

3) Daugeliu atvejų išlaikyti trumpieji galūniniai balsiai: praes. 1 pl. *duodame* 63, praes. 3 *gali* 93, *guli* 129 (nors kur-ne-kur ir: *nor* 101, 141, *tur* 109), *giaria* 2, *mufza* 73, imper. 2 pl. *paklaufkite* 117, praes 2 pl. *ryiate* 40...

4) Reguliariai vartojamos lytys su „judriuoju“ *a*: n. sg. *dayktas*, part. cont. *giwendamas* 93, *fiųzdamas* 61, *wergdamas* 177, n. sg. *wienas* 12...

§ 13. Iš čia pateiktųjų faktų, rodos, galima daryti išvadą, kad „Contiones litvanicae“ autorius kilimo buvo ne žemaitis, bet pietryčių aukštaitis (vilniškis), kuris, sakydamas pamokslus Šiauliuose (o gal ir kitose žemaičių ir aukštaičių gyvenamose vietose?), stengėsi taikytis prie vietinių žmonių kalbos. Todėl jo pamoksluose ir nėra bent kiek griežčiau išlaikyta vienos kurios nors tarmės ar šnekotos sistema, bet vyrauja tam tikras tarminis mišinys, tam tikra aukštaitiška koinė, būdinga, tarp kita ko, taip pat daugeliui spausdintų XVIII a. lietuviškų religinių raštų.

Taigi „Contiones litvanicae“ fonetikos ir morfologijos ypatybių analizė nereimia V. Biržiškos tvirtinimo, kad šio pamokslų rinkinio autorius galėjęs būti žemaitis G. Šimkevičius.

³⁰ *uo* ir *o* maišymo atvejų randama ir XVIII a. spaudiniuose, pavyzdžiui, 1725 m. „Pamokslė krikščioniškam“, 1726 m. „Balse širdies“, 1771 m. S. Jakštavičiaus „Spasabe Nabaženstvų“ ir kituose, parašytuose aukštaičių tarmių pagrindu.

§ 14. Bendrais bruožais charakterizuojant „Contiones litvanicae“ kalbą, reikia pasakyti, kad ji ne vienu atžvilgiu yra įdomi tyrinėtoji. Nors ji, žinoma, toli gražu neprilygsta labai gyvai bei išraiškingai K. Sirvydo „Punktų sakymų“ kalbai ir jau gerokai užteršta nereikalingais, ankstesniuose lietuviškuose raštuose nevarttais polonizmais, tačiau, antra vertus, „Contiones litvanicae“ tekstuose esama nemaža ir liaudies šnekamosios kalbos elementų, rodančių, kad pamokslų autorius dar nebuvo labai sulenkėjęs ir mokėjo prabilti į savo klausytojus kartais net gana vaizdingu liaudišku žodžiu ar posakiu. Pavyzdžiui, pamoksluose neretai sutinkami tokie liaudiški žodžiai, kaip *apymauda* „apmaudas“ 127, *apušė* „drebulė“ 266, *ašutinė* „toks drabužis“ 251, *atokus* „atstus“ 191, *aukštyniekas* „aukštiekninkas“ 133, *baisa* „baimė“ 270, *besmagenis* „neturįs smegenų“ 28, *blakstienas* „akuotas“ 205, *drapanos* „drabužiai“ 67; *duba* „pirkia“ 17, *eldija* „valtis“ 251, *gėda* „sarmata“ 72, *gerakalbis* „gerai kalbąs“ 177, *girtuoklė* „girtuoklis“ 164, *išblyškėlė* „išblyškusi būtybė (mirtis)“ 211, *išpermanyti* „suprasti, suvokti“ 29; 68; 212, *išpuvakė* „išpuvusių akių“ (pejor.) 211, *karvelis* „balandis“ 65, *klėtis* „svirnas“ 145, *klajoti* „kliedėti, klysti“ 246, *kopynės* „kopėčios“ 160, *krūtys* „krūtinė“ 147, *meškera* „meškerė“ 220, *nasrai* „burna“ 121, *nuominykas* „nuomininkas“ 99, *pagynėti* „pašauti“ 279, *pajautimas* „pojūtis“ 96, *palūkis* „palūkanos“ 99 (ir *palūkanos* „t. p.“ 247), *pasiviskinti* „pasijudinti“ 83, *pažeida* „pažeidimas“ 47; 164, *penukšlas* „penas“ 30, *persekioti* „neduoti ramybės“ 251, *pertis* „vanotis“ 308, *pirmomiegis* „pirmas miegas“ 29, *risčium* „risčia“ (adv.) 132, *rūpiai* „rūpestingai“ 29, *siautėti* „šėlti“ 48, *skaudumas* „skausmas“ 164, *smarsas* „riebalai, taukai“ 298, *svirnas* „klėtis“ 135, *talka* „talkininkavimas“ 233, *tėviškė* „gimtinė“ 66; 147, *teisus* „teisingas“ 285, *troškumas* „troškuly“ 63, *unksnis* „pavėsis“ 81, *vienaturtis* „vientūrys“ 211, *virvogalis* „virvės galas“ 300, *zerplūs* „raudonas?“ 167, *žlugti* „skalbti“ 151 ir kt. Nemaža pamoksluose galima rasti ir gyvų liaudiškų pasakymų, pvz.: *akiu neužmerkfi, ranku nefudefi* „neužmigsi, nepailsėsi“ 38, *galwu nutruko* „nususuko sprandą“ 244, *iau smertis ant nofies* „j. s. čia pat“ 180, *idant sawo wirszu paostatitu* „i. gautų persvarą“ 238, *kada primanitu, wandiano szaukfzti pafkandintu* „kad galėtų – tai pražudytų“ 238, *mani izzwede izf kiala* „m. suklaidino“ 182, *fwieftus fuktie* „sviestą mušti, plakti“ 151, *szirdiały skrode fopulis* „š. sopėjo“ 81 ir kt.

Ypač ekspresyvūs pamokslų rinkinyje dažnai pasitaikantys liaudiški palyginimai, kuriais pamokslininkas norėjo paveikti ne tikta savo klausytojų jausmus, bet ir jų vaizduotę, kad tuo būdu galėtų geriau įtikinti juos savo teiginių teisingumu arba atgręsti nuo tam tikrų religinei etikai prieštaraujančių reiškinių (pastaruoju atveju pamokslininkas nevengdavo ir vulgaraus pobūdžio palyginimų), pvz.: *giwiana sawa neczstatoy kapp kiaules baloy 9, idant apfiryi girtuoktes kapp kiaules purwine griekuofe wolotus 11, kapp szunias su sawim raiafi 13, kapp szunes atkani neftaugtu 187, Pacios bergdzios kapp karwes wayksciotu 20, newienas baube*

kapp iautis, fzwiege kapp meytelis, blowe kapp ožyfsz, fian ir tian blaszkidamas 51, kapp girta tworos turedamosi klaiioia 55, Matay kunigie wienus žmonias griekuose necifstatos, fu swetimomis Moterymis, nafzlemis, mergomis, kapp ožius prafmirdufius 129, tokiu wiffu necifu fmirdehu kapp oziu laukia amžyna ugnis peklos 158, mufifiu fzokinetie, kapp faliklu padeginis 233, Kapp rudis gadina gialazy, teyp pawideimas firdi žmogaus 301 ir pan.

Jau iš čia pateiktų pavyzdžių matyti, kad „Contiones litvanicae“ yra reikšmingas XVIII a. pradžios bažnytinio-didaktinio stiliaus paminklas, ne tiktai atskleidžiantis įdomių ano meto liaudies šnekamosios kalbos faktų, bet ir padedantis geriau pažinti būdingesniąsias to stiliaus ypatybes (leksikos ir frazeologijos liudžiškumą, ekspresyvumą ir kt.).

§ 15. Įdomūs ir reikšmingi „Contiones litvanicae“ tekstai dar ir dėl to, kad juose, iš vienos pusės, užfiksuota nemaža senajam (XVI–XVII a.) lietuvių literatūrinės kalbos periodui būdingų faktų, o iš antros, kad juose esama ir tam tikrų inovacijų, žyminčių jau kiek vėlesnį tos kalbos raidos etapą.

Su senuoju periodu pamokslų rinkinio kalbą sieja:

a) kur-ne-kur (labai retai) pasitaikančios vnsk. naudininko formos su *-mui*: *amžynamuy 319, jamuy 325, wienamuy 319*;

b) dgsk. naudininko formos su *-mus*: *aniemus 63, Biarnamus 38, iemus 3* (|| *iemis 42; 72*), *mažiemus waikamus 195, meldziantiemus 125* (|| *nenorintiemis 79*), *neteyfiemus žmonemis 72, paukfztiemus 233, septiniamus 91, wiffsimus zmonemus 99...* nors, kaip matyti ir iš čia pateiktų pavyzdžių, jos neretai jau kaitaliojasi su formomis, turinčiomis fleksiją *-mis*;

c) vnsk. ir dgsk. alatyvo formos su postpozicija *-p*: *akmeniop 70; 74, eldijosp 254, giarop 287, fawifp 244, fzaltuop... wandianiop 56, tokiosp farmatosp 55...*, *koiump 232, miatump 310, wartump...* (dažnesnės vienaskaitinės);

d) įvardžių vnsk. adesyvo formos su *-p*: *jamimp 324, fawimp 11; 69, tawimp 164...* (gana retos);

e) proklitinė sangražinio veiksmažodžio forma *kurfidefiu* „kur dėsiuosi“ 281;

f) veiksmažodžių atematinės formos: (1 sg.) *ataduomi 100, 298, eyimi 180, efmi 30; 43; 104, paliekmi 197* (|| *paliekmu 197*) ..., (1 psl.) *efne 22* (|| *efmie 137*), (2 psl.) *eftie 120; 188, (3) duoft 247; 310, gieft 322, neliekt 178, pafiliekt 177...*, nors jos yra retos ir, kaip matyti, kartais jau perdirtos pagal tematinę;

g) kur-ne-kur sutinkamos absoliutinio naudininko konstrukcijos: *Ir teyp jam nieką iau neturynciam, ateia pas ji gražy ant weyda Poni 132, Jam bezaydziantiam* (taisyta iš bezaydzianciam J. P.) *gryžo atgalos ifz dangaus anoy strela 157.*

Suprantamas daiktas, kad kai kurios iš čia suminėtur ar nesuminėtur lyčių (pvz., vnsk. naudininkas su *-mui* ir kt.) galėjo būti pamokslų autoriaus pavartotos, nusi-

žiūrėjus ir į ankstesnius religinius tekstus. Tačiau tai nustatyti daugeliu atvejų yra be galo sunku, o be specialių filologinių tyrinėjimų ir visai neįmanoma.

§ 16. Tačiau tam tikrų kai kuriems senojo periodo lietuviškiems raštams būdingų formų pamokslų rinkinyje neberandama. Pavyzdžiui, jame nepastebėta varžodžių dgsk. lokatyvo formų su galūne *-su* (tevartojamos tik su *-se* ir *-sa*), tariamosios nuosakos lyčių su formantiniu *-b-*, dalyvių su kamienais *sant-*, *ent-*, samplaikinių kelintinių skaitvardžių su *-liekas*, veiksmažodžių būtojo dažninio laiko lyčių su priesagomis *-lavo*, *-dlavo*, vietininkinių įvardžiutinių būdvardžių (išskyrus, rodos, vienintelį atvejį n. pl. *danguy effios* 325)³¹ ir kt. Apskritai, pamokslų rinkinyje nerandama daugelio tų senovinių formų, kurios buvo vartojamos XVI–XVII a. žemaičių, vakarų bei vidurio aukštaičių tarmių pagrindu rašiusių autorių, ir atvirkščiai – dažniausiai užtinkamos tos, kurios pasitaikydavo senojo periodo rytų ir ypač pietryčių kilmės autorių raštuose. Tai irgi remia aukščiau (§ 13) minėtą išvadą dėl „Contiones litvanicae“ autoriaus kilimo vietos.

Šiaip iš kitų ankstesniuose raštuose nepastebėtų, bet pamokslų rinkinyje užfiksuotų, archainių ar inovacinių pobūdžio faktų galima nurodyti dar tokius:

a) daiktavardžio *galvijas* moteriškosios giminės formas: n. sg. *galvija* 43, n. pl. *galvitos* 10, 174, i. pl. *fu galwijomis* 163;

b) daiktavardžių *mokytojas*, *tėtušis* vnsk. šauksmininko formas: *mokitoi* 198; 223, *tetufzay* 14;

c) įvardžio *mes* dgsk. adesyvo formą *muspie*³²;

d) veiksmažodžio *esam* laiko I asm. formą: *ganoju* „užtenka“ 242; 259;

e) žodžius *didžgailysta* „didelis gailėjimas“ 88, *gimdinė* (-ynė?) „gimdytoja“ 322, *sausyti* „pasnykaukti, sausai valgyti“ 298, kurie veikiausiai yra naujadariniai.

§ 17. Ypač daug pamokslų rinkinyje randama polonizmų, visai nepasitaikančių arba labai retai teaptinkamų XVI–XVII a. lietuviškuose raštuose (neužfiksuotų ir Pr. Skardžiaus studijoje „Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen“, TŽ VII, 1931), pvz.: *abelga* „žeidimas“ (<l. obelga) 62; 113; 163; 249, *abietnyčia* „prižadėjimas“ (<l. obietnica), *akazija* „proga“ (<l. okazja) 99, *akrantas* „laivas“ (<l. okręt) 259, *atchlania* „praraja“ (<l. odchłań) 222, *bičavoti* „čaižyti, pliekti“ (<l. biczować) 40, *blagaslavenstva* „laiminimas“ (<l. błogosławieństwo) 142, *dabralvainai* „savanoriškai“ (<l. dobrowolnie) 218, *darmai* „veltui“ (<l. darmo), *desperavoti* „nusiminti“ (<l. desperować) 60, *dzvanas* „varpas“ (<l. dzwon) 52, *frosavotis* „nerimauti“ (<l. frasować się) 294, *gnievas* „pyktis“ (<l. gniew) 16; 286, *gvoltas* „prievarta“ (<l. gwałt) 159, *kanfuzija* „sumišimas“ (<l. konfuzja) 61, *kaštavoti* „kainuoti“ (<l. kosztować) 248, *lokamas* „godus“ (<l. łakomy) 9; 103, *madlitva* „malda“ (<l. modlitwa) 10; 18, *majantnastis* „turtas“ (<l.

³¹ Apskritai, įvardžiutinių lyčių pamokslų rinkinyje vartojama mažai.

³² Ją yra iškėlęs aikštėn jau P. Arumaa, žr. Untersuchungen..., 93.

majėtyność) 26; 67, *mylasernas* „galeistingas“ (< l. miłosierny) 28; 131; 314, *nasliedavoti* „pasekti“ (< l. nasładować) 19, *padarunkas* „dovana“ (< l. podarunek) 72; 217, *padziveinia* „nuostaba“ (< l. podziwienie) 167, *pakaštavoti* „pamėginti“ (< l. pokosztować) 210, *pakusa* „pagunda“ (< l. pokusa) 58, *pamiarkavonia* „saikas, matas“ (< l. pomiarkowanie) 19, *paprova* „pataisymas“? (< l. poprawa) 75, *paslušenstva* „paklusnumas“ (< l. posłuszeństwo) 2, *pažitečnas* „naudingas“ (< l. pożyteczny) 93, *pripotkas* „atsitikimas“ (< l. przypadek) 20; 73, *pritamnas-tis* „sąmonė“ (< l. przytomność) 180, *ratavoti* „gelbėti“ (< l. ratować) 168, *razpamentavoti* „prisiminti“ (< l. rozpamiętywać) 79, *ruinavoti* „griauti“ (< l. rujnować) 155, *skoržytis* „skųstis“ (< l. skarżyć się) 69, *skutečnas* „sėkmingas“ (< l. skuteczny) 21, *skutkas* „padarinys“ (< l. skutek) 253, *spadievotis* „tikėtis“ (< l. spodziewać się) 176, *škadyti* „kenkti“ (< l. szkodzić) 18, *turbavotis* „nerimti“ (< l. turbować się) 241, *ukantentavoti* „tenkintis“ (< l. ukontentować) 108, *uvožoti* „gerbti“ (< l. uważać) 139, *ustavičnai* „pastoviai“ (< l. ustawicznie) 46, *vibočyti* „atleisti“ (< l. wybaczyć) 63, *vigada* „patogumas“ (< l. wygoda) 254, *vynagronas* „vynuogė“ (< l. winogrono) 136, *vzajemnas* „abipusis“ (< l. wzajemny) 16, *vdzienčnas* „dėkingas“ (< l. wdzięczny) 20; 40, *zapevnai* „tikrai“ (< l. zapewne) 197, *zgd-nas* „vertas“ (< l. zgodny) 274, *zoplotā* „užmokestis“ (< l. zaplata) 27; 72; 93, *zvičijaus* „įprotis, paprotys“ (< l. zwyczaj) 16, *zvičienstva* „pergalė“ (< l. zwycięstwo) 93; 203, *žičlyvastis* „linkėjimas“ (< l. życzliwość) 127 ir kt.

§ 18. Kad „Contiones litvanicae“ leksika jau gerokai buvo paveikta lenkų kalbos, tai ir suprantama: lenkų kalba Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje tuo metu jau buvo tapusi oficialia valdžios įstaigų kalba, be to, ji buvo plačiai vartojama taip pat kasdieniniame Lietuvos bajorų ir dvasininkų gyvenime. Tačiau pamokslų rinkinio skaitytojui vis dėlto lieka įspūdis, kad polonizmą sluoksnis jame dar mažesnis, negu kai kuriuose XVIII a. vidurio bažnytinuose leidiniuose (mažesnis, negu pvz. 1753 m. M. Olševskio „Bromoje atvertoje ing viečnastį“, kur skoliniai, daugiausia polonizmai, sudaro bemaž pusę visos leksikos). Be to, pažymėtina, kad pamokslų autorius, matyt, norėdamas būti savo klausytojų geriau suprastas, kai kada šalia polonizmo nurodydavo ir lietuvišką atitikmenį: budamas *zachwycaynioy aba dwašioy* pagautas 133, *drobinomis aba kopinemis* 160, *ubagas arba mažaturys* 12, *wonna aba prauftuwę* 168.

§ 19. Baigiant dar užsimintina apie „Contiones litvanicae“ taisymus, kurių pasitaiko dažname šio pamokslų rinkinio puslapyje. Vieni iš tų taisymų yra paties pamokslų autoriaus, kiti, rodos, kitų žmonių rankos darbas, nors be specialių paleografinių tyrinėjimų kartais tai nelengva nustatyti. Tačiau, atsiribojus nuo paleografinės taisymų analizės, svarbu pažymėti tai, kad daugumas jų yra tekstinio ir ortografinio pobūdžio: išbraukti pasikartojantys arba įterpti praleisti žodžiai bei žodžių junginiai, pakeistos atskiros raidės ir pan. Kalbos taisymų, t. y.

tokių, kur būtų keičiamos tam tikros fonetikos, morfologijos, sintaksės ar leksikos lytys, pamokslų rinkinyje nedaug, nors lingvistiniu atžvilgiu jie, žinoma, yra įdomiausi.

Iš ortografinių taisyčių galima paminėti mažųjų raidžių keitimą didžiosiomis tikriniuose varduose (pvz.: *griegeraus*→*Griegeraus* 26), raidžių *k*, *p* keitimą į *g*, *b*, kai tomis raidėmis žymimi priebalsiai yra neutralizacijos pozicijoje (pvz.: conj. *iok*→*iog* 24, imper. 2 sg. *dirpkie*→*dirbkie* 31), o taip pat *k* keitimą į *g* tokiais atvejais, kaip praes. 2 pl. *rakite*→*ragite* 24, a. sg. *f. gielufia*→*kielufia* 86, praet. 3 *ginteja*→*kinteja* 259, kurie gali rodyti, kad pamokslų rinkinyje dažnokai pasitaikantis *k* ir *g* maišymas³⁹ veikiausiai tėra tik rašybos nenuseklumo rezultatas.

Prie kalbos taisyčių galima priskirti tokius, kaip inf. *kiftie*→*kieftie* 265 (šalia *kiqftie* 220), *pamaczytie*→*pamaczyty* 27, g. sg. *tinginia*→*tingieima* 30 (keliolika kartų), gal būt, dar al. sg. *puonop*→*Ponop* 33 ir kt. Tačiau šitokio pobūdžio taisyčių, kaip minėta, pamokslų rinkinyje yra palyginti maža, be to, kai kurie iš jų (pvz., g. sg. *atpaczynka*→*atilfia* 94), sprendžiant iš skirtingos rašyenos, yra ne pamokslų autoriaus, bet kažkieno kito rankos.

O ЯЗЫКЕ „CONTIONES LITVANICAE“

Резюме

В статье описываются характерные особенности языка рукописи начала XVIII века „Contiones Litvanicae“ и делается попытка определить диалектную основу этого памятника „Contiones Litvanicae“ — это сборник литовских католических проповедей, произнесенных в городе Шяуляй около 1720 г. Выдающийся литовский библиограф В. Биржишка высказал предположение, что автором этих проповедей был Габриель Шимкявичюс (1644—1709), представитель жемайтского края. Однако лингвистический анализ языка проповедей (главным образом его фонетики и морфологии) не подтверждает такого предположения: языковые данные свидетельствуют о том, что автором проповедей был представитель не жемайтского, а юговосточного (Вильнюсского) края и старался по мере возможности приспособиться к речи своих слушателей (происходивших из города Шяуляй и его окрестностей). Поэтому язык проповедей не представляет собою ярко выраженной системы одного диалекта или говора, но является определенной диалектной смесью, своеобразным аукуштским койне.

„Contiones Litvanicae“ — ценный памятник церковного-дидактического стиля литовского литературного языка начала XVIII века. В нем отражены не только основные черты этого стиля, но и те изменения, которые происходили в системе литовского литературного языка на рубеже XVII—XVIII вв.

³⁹ Tokio maišymo pavyzdžiai: i. sg. *gialu* (=keliu) 185, n. pl. *giti* (=kiti) 218, l. sg. *kalwoy* (=galvoj) 211, part. cont. *kididamas* (=gydydamas) 21, praes. 1 pl. *kirdite* (=girdite) 207, imper. 1 p. *kirkime* (=girkime) 324, n. sg. *kunikas* (=kunigas) 25, praes. 3 *laugia* (=laukia) 258, adv. *smargiai* (=smarkiai) 21; 254 ir kt.